

Pred šestdesetimi leti Napadi na utrjeni nemški postojanki v Selcih in Železnikih v letih 1943–1944

Muzejsko društvo Železniki
Skupina za zgodovino NOB

Nemška postojanka v Železnikih je bila velika ovira pri razvoju partizanskega gibanja v dolini. Kraj, ki je lociran na najožjem delu doline, le-to deli na zgornji in spodnji del. Zgornji del doline je bil po likvidaciji postojank v septembru in oktobru 1943 na Zalem Logu in Davči ter po kapitulaciji Italije v septembru istega leta tretiran kot osvobojeno ozemlje s prostim prehodom prejšnje državne meje na področje Cerkljanskega. Večjih ovir za nadaljnji razvoj na desnem bregu Sore vse od Davče, Potoka, Martinj Vrha, Ojstrega Vrha, Golice, Stirpnika, Rovt, Lenarta do doline Luše in naprej do Škofje Loke skorajda ni bilo. Predstavljala jo je le še postojanka ob mostu na Praprotnem, katere posadka pa dolini ni bila nevarna, saj je bila njena vloga vezana ozko na varovanje mostu. Kot taka izven svoje postojanke ni delala nobenih problemov.

Večja oziroma največja ovira gibanju, zlasti na levem bregu Sore, pa je bila postojanka v

Središče Železnikov pred napadom.

Železnikih. Kolikor toliko primerna komunikacija, ki je omogočala transport preko Češnjice, Dražgoš, Jamnika na gorenjsko stran, je bila z njo prekinjena, razpoložljiva je bila le mnogo težja, manj prehodna, le delno prevozna čez Potok, Plenšak, Prtovč, Jelovico, Dražgoše. Ta je bila v dobršnem delu prehodna le za pešce in kot taka za večje transporte neuporabna. Vse večje potrebe po boljši povezavi z Gorenjsko so terjale nujno rešitev stanja.

Nemški okupatorji so se po prihodu v kraj s svojo uniformirano oblastjo, tj. s svojo žandarmerijo, naselili v prazni Levičnikovi hiši na Racovniku. Ob pojavu in vse aktivnejšem partizanskem gibanju v letu 1942 so postojanko razširili še z naselitvijo k Mucku, ki je prav tako na Racovniku, neposredno ob Egrovi hiši. Je bil to zgolj slučaj ali namera? Dejstvo je, da sta obe postojanki v bistvu varovali Egrovo hišo, tj. nemško posest, vsaka s svoje strani. Zdaj že dve postojanki so primerno zavarovali in utrdili. Na vratih in oknih so postavili betonske in peščene pregrade z vgrajenimi strelnimi linami, okolico poslopij pa zavarovali z ograjami iz pletene bodeče žice in španskimi jezdecami.

Dejstva so narekovala uničenje in likvidacijo postojanke. Odločitev je padla. Pripravljen in izvršen je bil prvi poizkus za doseg tega cilja. Gorenjska brigada, zdaj po zmagi na Turjaku imenovana Udarna brigada dr. Franceta Prešerna, se je le malo prej dobro oborožena vrnila z Dolenjske, kjer je uspešno sodelovala pri razoroževanju italijanske vojske, ki je v začetku septembra 1943 kapitulirala.

12. novembra je njen drugi bataljon skozi Ovcjo vas vdrl v Gorenji konec v Železnikih in ga zasedel. Z napadom na postojanko pri Levičniku je pričel okrog pol tretje ure popoldne, ko je z minometom, postavljenim pred Bičkovo hišo v Gorenjem koncu, izstrelil prvo mino. Ta se je raztreščila tik pred Levičnikovo hišo, pred samo postojanko. Razen načetega ometa pa ni naredila posebne škode. Vsekakor pa izstrelitev velja za velik dosežek, posebno še, ker je bil to prvi strel.

Med Nemci je zavladal preplah. Prestrašeni so se zavlekli v poslopje in se pripravili na obrambo. Nato je nastalo zatišje. Prešernovci so poizkusili s taktiziranjem. V postojanko so poslali pionirja Alojza Kristana s pisno zahtevo po vdaji. Sicer preplašeni so Nemci vdajo zavrnil. Sledila je druga izstrelitev mine. Ta ni bila več tako točno usmerjena. Raztreščila se je daleč od postojanke v cestnoopornem zidu Pod drčo. Pionir Kristan je ponovno šel v postojanko. Vsled zgrešenega drugega izstrelka so zdaj že bolj opogumljeni Nemci vdajo tudi tokrat zavrnil, Kristanu pa zagrozili z ustrelitvijo, če se še enkrat pojavi na vratih. Sledilo je močno strojnično obstreljevanje z obeh strani in dvoje izstreljenih min, ki sta padli na cestišče pred Štolmom in povzročili velike kraterje. Stekla sosednjih hiš so se razsula, po tleh je ležalo veliko zdrobljene strešne kritine. Razdejanje je bilo veliko. Najbolj so bile prizadete postojanka, Levičnikova, Popčeva in Antonova hiša. Prešernovci so zasegli pošto, občino, otroški vrtec in pobrali vse, kar jim je moglo služiti. Neuspehu sta botrovali prelahka oborožitev in slaba priprava. Močno utrjena postojanka je ostala pretrd oreh za napadalce.

Posadka postojanke je ves čas napada ostala za varnimi zidovi in ni imela žrtev, tudi ranjenih ni bilo. V teku napada je pri nadrejenih iskala pomoč. Ta je v moči čete policistov, okrepljene z oklopnim avtomobilom, že v večernih urah prispela iz Škofje Loke. Razporedili so se po vasi Češnjica in jo blokirali. Ob tem so presenetili umikajočega se partizana in ga smrtno ranili. Ranjeni se je zavlekel v Prevčev kozolec, kjer ga je mrtvega šele po šestih dneh slučajno odkril Jože Pogačnik, Petrič s Češnjice. Po kratkem streljanju in nekaj izstreljenih topovskih granatah v smeri Železnikov so pot nadaljevali vse do združitve z obleganimi posadkami. Po nekaj urah postanka v kraju so se odpravili nazaj proti Škofji Loki.

Prešernovci so se bili primorani umakniti. Čeprav brez zmage, so se zavedali, da je njihov napad za sovražnika imel, če ne drugega, vsaj zastrašujoč značaj.

Napad je pri Nemcih, kot že rečeno, povzročil nemalo presenečenja, pa tudi strahu. Nanj so se temu primerno odzvali. Postojanko so poslej razširili še na področje Placa. Zasedli so Prosvetni dom, župnišče, cerkveni zvonik in jih primerno utrdili. Na župnijskem vrtu, ob prosvetnem domu in pred Lenartovo lipo na Racovniku so zgradili bunkerje iz brun in peščenih zagatnih sten. Bunker pred Lenartovo lipo so s postojanko pri Mucku povezali z vkopanim jarkom po sredini cestišča. Na Levičnikovi hiši so zgradili opazovalni stolp s stalno zasedbo, oborožen s težko strojnico. S tega mesta so imeli pod nadzorom Racovnik, Otoke, območje Pod drčo, Plac in Škovine. Enako obrambo so izvedli tudi v cerkvenem zvoniku. Od tu so nadzorovali dogajanje v Ovčji vasi, Na logu, v Plnadi, Pod drčo in Pod zijavko. Ob tako razširjenem okolju in ob tako okrepljeni obrambi je postojanka postala še težje premagljiva.

Porast partizanskega gibanja v letu 1943/44 je terjal vse več manevrskega prostora. Enote 30. in 31. divizije, štabnih enot in služb 9. korpusa so združevale že preko šest tisoč ljudi. Zadrževale so se večinoma na ozemlju osvobojene Primorske. Kako oskrbeti tako množico ljudi, je bilo tedaj osrednje vprašanje. Področje, ki ga je obvladoval 9. korpus, je bilo vsaj v pogledu prehrane popolnoma izčrpano. Treba je bilo iskati nove možnosti, nove vire. Te pa so nudili le še Dolomiti in Savska dolina. Da bi omogočili možen, sprejemljiv in varen prehod

Del žandarmarijske posadke v Železnikih (1943).

na relaciji Cerčno-Savska dolina, je bilo uničenje postojanke v Železnikih, ki je predstavljala na tej relaciji glavno oviro, neodložljiva zadeva. Padec postojanke je bil z vidika preživetja take mase ljudi življenjskega pomena.

Po jesenski partizanski ofenzivi je območje med Selško in Poljansko Soro večinoma postalo sestavni del osvobojenega ozemlja. To se je preko Blegoša in Cerkljanskega širilo proti osrednjemu delu Slovenskega primorja. Zdaj naj bi se širilo še proti severu in severovzhodu v bližino industrijskih središč Kranja in Jesenic. To je drugi moment, ki je narekoval potrebo po tem, da se Selška dolina očisti sovražnih postojank. Uresničitev te naloge je bila zasnovana z drugim napadom na Železnike v noči z 22. na 23. januar 1944.

Z likvidacijo manjših postojank, kot so bile Davča, Zali Log, Bukovica, v jeseni 1943 so se naprej obstoječe: Selca, Železniki, Sorica, Petrovo Brdo, znatno okrepile. Med Škofjo Loko in Podbrdom so bile postojanke: na mostu na Praprotnem (10–12 mož), v Selcih (do 40 mož), v Železnikih (do 60 mož), v Sorici (do 30 mož) in na Petrovem Brdu (do 50 mož). Večino posadk je sestavljalo moštvo srednjih zrelih let.

Naši so pričakovali, da posadka v Železnikih, za katero je bilo znano, da partizanov ne bo napadala, če jih bodo le-ti pustili pri miru, ne bodo nudili kakega večjega odpora. S padcem bi postojanka v dolini, ki za sovražnika ni imela posebnega pomena, ker je bila komunikacija od Železnikov do Petrovega Brda zanj že dolgo mrtva – le-te zagotovo ne bi obnavljali, postala brez pomena in bi jo bržkone sami ukini. Seveda so bila to le predvidevanja.

Železniki, ki leže v ozki soteski, obdani z zelo strmimi pobočji na obeh straneh, so zelo raztegnjeno naselje in zato ugodno, pa tudi neugodno z vidika napada oziroma obrambe. Ugodno zaradi goste pozidave, ki omogoča neposredno približanje postojankam, neugodno pa, ker je napad možen le iz dveh smeri, umik pa praktično le v eni.

Napad sam je bil okrepljen tudi s težko oborožitvijo: enim topom in minometom, katerih uporaba pa je bila omejena, zato je bil grajen le na posebne jurišne skupine, okrepljene z minerji, katerih naloga je bila rušenje zidov, skozi katerih odprtine bi jurišniki vpadli v notranjost postojank in jih postopoma zavzemali.

Napad na Železnike in vzporedno tudi Selca je bila akcija celotne 31. divizije 9. korpusa NOV. V njem so sodelovale vse tri brigade njenega sestava: Prešernova, Vojkova in Gradnikova. Za neposredni napad je bila določena Prešernova brigada, medtem ko naj bi ostali dve zagotovili širše zavarovanje napada. Tako naj bi Gradnikova brigada zavarovala in onemogočila posredovanje in vmešavanje posadke iz Sorice, zavarovala naj bi tudi desni bok napada na relaciji od Črnega vrha pa vse do Lenarta, s čimer bi preprečila morebitno pomoč iz smeri Škofje Loke in Poljanske doline. Improvizirala naj bi tudi napad na soriško postojanko. Naloga Vojkove brigade je bila zavarovanje prihoda pomoči sovražnih sil iz smeri Škofja Loka–Praprotno in smeri Praprotno–Selca. Nobenih zavarovanj pa štab ni predvidel in postavil v smeri proti Kranju, kar se je izkazalo kot napaka.

Štab divizije je v sklopu predvidenih ofenzivnih akcij določil Prešernovi brigadi, da s svojimi enotami vzporedno napade postojanko tako v Selcih kot v Železnikih.

Štab Prešernove brigade je zato zapovedal svojim enotam, naj se 21. januarja do večera premaknejo na področje Martinj Vrh. Izdelan je bil načrt napadov in posredovan štabom bataljonov. Ves komandni kader je bil z njim dodobra seznanjen.

Že v divizijskem povelju za napad pa se je pokazala vrsta pomanjkljivosti. Tako naj bi v Dolenji vasi uničili most in likvidirali stražo, ki je tam ni bilo. V njem se omenja tudi postojanka na Zalem Logu, ki pa je tam ni bilo več. To dokazuje, da je bila akcija napada že v štabu divizije slabo pripravljena, oziroma da je štab razpolagal s podatki, ki niso izkazovali dejanskega stanja.

Franc Jernej - Milče,
vodja napada na Železnike.

Selca naj bi napadal 1. bataljon z dodanim težkim minometom. Enote 2. in 4. bataljona so bile določene za napad na Železnike, medtem ko 3. bataljon v napadu ni sodeloval, ker je bil le mesec pred tem uničen na Pokljuki, nova formacija pa še ni bila izvedena.

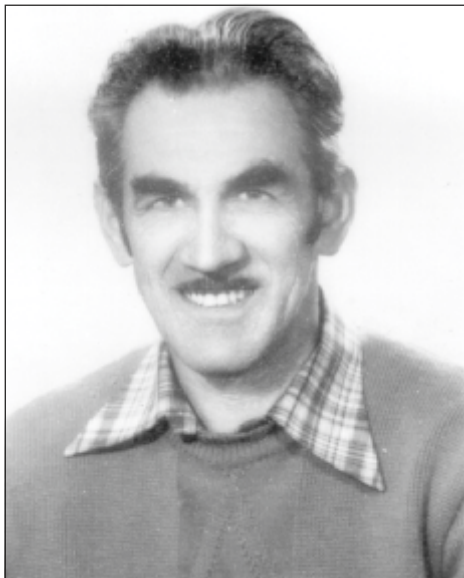
Napad na Selca je vodil načelnik štaba brigade Franc Jereb - Slavko, odgovoren za napad na Železnike pa je bil namestnik komandanta brigade Franc Jernejc - Milče.

Čas napada je bil določen za soboto, 22. januarja, ob 21. uri. "Mrzel zimski večer. Naglo se približuje čas odhoda. Naprej! Kolona se iz izhodiščnega položaja v vasi Martinj Vrh spušča v dolino."

Domačin Jože Blaznik - Runo, Podvičnikov iz Železnikov, borec 2. bataljona, udeleženec napada na Železnike, se spominja:

"Naš bataljon je 22. januarja le malo pred odhodom v dolino prispel iz Novakov na Cerkljanskem v Martinj Vrh. Sledil je le kratek postanek in že smo s pohodom nadaljevali, ne da bi vedeli, kam. V bataljonu nas je bilo več domačinov: Šuštar Jaka - Iztok, Pelnadarjev iz Železnikov, Janez Ceferin - Golob, Marenkovcev iz Potoka, Franc Mohorič, Čekčkov iz Podlonka, brata Lojze in Nande Koblar, Logarjeva iz Grape, Gustel Frelih - Vane, iz Sorice, in mogoče še kdo, ki sem ga zgrešil.

Kot domačin in zato poznavalec terena sem

Jože Blaznik - Runo.

Franc Mohorič.

bil določen za v predhodnico z nakazano smerjo v Železnike. Predhodnico je sestavljala trojka, v kateri je bil poleg mene tudi domačin Franc Mohorič, komandir čete. Spuščali smo se navzdol, proti Smolevski grapi. Oster mraz je rezal v kosti. Pot je bila slaba in poledenela. Ob žuboreči, napol zamrznjeni grapi, ki je motila tišino, smo se bližali cilju. Tja smo prispeli šele okrog 23. ure, torej zdveurno zamudo.

Že pred prihodom v naselje je na mostu, ki vodi v Ovčjo vas, predhodnica naletela na nemško zasedo. "Halt," je rezko zarežalo v nočno tišino. Iskali smo zaklone. Že nas je zasul strojnični ogenj. Borba za Železnike se je pričela. Bili smo odkriti. Nič več nismo mogli graditi na presenečenju kot enem izmed vidikov partizanskih napadov. Posadke v postojankah so bile alarmirane in so se lahko pripravile na obrambo. V protinapad je posegla naša prva četa in uspešno pregnala Nemce z mostu. Nemci se umikajo. Zavetja iščejo v Flandrovi kovačiji. V naskoku smo preko mostu. Sledi obstreljevanje z obeh strani. Bližina Dermotove hiše ne nudi varnih zaklonov. Stiskamo se za Lukelnovo hišo. Nemci napadajo s trombloni in ročnimi

bombami, Golob nas sili v juriš. Ta je nesmiseln. Napadamo naprej. Ne popustimo. Umika ni. To spoznajo tudi Nemci. Čutijo našo nepopustljivost in našo premoč. Sledi njihov umik, ki pa je izveden zelo taktično. Umik ni potekal po cesti. Izveden je bil med hišami mimo Špendala, Plajba, Gradnikarja v hrib in po njegovem pobočju skozi Zijavko proti postojanki. Skupina petih borcev je bila določena, da jih zasleduje in prežene v postojanko. Bil sem med njimi. Z nami je bil tudi komandir Mohorič. Gremo isto pot. Določen za vodjo stopam na čelu skupine. Prispeli smo do drče Pod zijavko. Nemci so na poti umika ponovno postavili zasedo na robu drče in nas napadli iz bližine, kjer sem postal živa tarča njihovim pištolam. Oplazilo me je. Zavedel sem se, da sem zadet. Nagonsko sem se obrnil in odskočil. Čeprav težko ranjen, sem se še vedno sam umikal nazaj po pobočju in se mimo Homarja in Kralja z močmi preganjanca pretolkel do Kordeža v Grapi. Tam sem bil deležen prve sanitetne oskrbe. Prestreljena so mi bila pljuča, na desni strani, desna nadlaket, dva strela pa sem dobil v spodnji del trebuha. Še preden sem bil deležen oskrbe, mi je bilo zastavljeno

vprašanje, ki me teži še danes: "Kje imaš orožje?" Nisem ga prepustil sovražniku. Oddal sem ga stražarju, ki me je ob vstopu v Ovcjo vas zaustavil in zahteval od mene spoznavalno parolo, ki pa sem jo v šoku pozabil. Komandir Mohorič, ki je hodil nekaj za menoj, je bil zdaj že z odprtim ognjem iz vseh orožij smrtno zadet in je tako postal prva žrtev napada na Železnike. Za silo oskrbljenega so me prenesli h Graparju. Medtem je Lojze Nadrag, Kordežev, organiziral vse potrebno za moj pospešen prevoz proti bolnici. Pri Graparju me je prevzel Janez Trpin iz Smoleve in me na saneh s konjsko vprego prepeljal do Toneta v Martinj Vrhu. Za spremljevalca mi je bil določen Lojze Koblar iz Grape.

Ne bom pozabil dobre Tonetove mame, ki mi je pripravila omleto "za moč", kot je dejala. Pa tudi ne pomenljivih pogledov in kretenj prisotnih, ki so sporočali: "Ta jih ne bo več jedel." Imeli so me že za izgubljenega. Naslednji dan je bilo določenih šestnajst nosačev, ki so me preko Blegoša po

zasneženih stezah v hudem mrazu zavitega v šotorko izmenoma nosili in me prenesli v Zgornje Novake, kjer me je prevzelo osebje bolnišnice Franje. Tam sem bil deležen prave zdravniške oskrbe. Ostal sem na zdravljenju in okrevanju polne štiri mesece. Odpuščen sem bil šele v mesecu maju. Moja borba za Železnike je bila s tem končana."

Po napadu na to skupino se je zaseda umaknila nazaj v postojanko – v župnišče in Prosvetni dom. Takoj za tem je 2. bataljon blokiral obe stavbi z zahodne strani, od koder naj bi prešel v napad. 4. bataljon pa je kot zavarovanje celotno postojanko blokiral s severovzhodne, torej nasprotni strani. Na tak način je bilo oporišče v celoti zajeto v krog napadalcev. Nezavarovana pa so ostala pobočja, ki so bila preveč izpostavljena sovražnemu ognju iz zvonika in stolpa na Levičnikovi hiši. Napad naj bi pričeli s težkim orožjem. Že takoj pa so se pokazale težave, kam z namestitvijo. Kam postaviti top, da bo njegov ogenj učinkovit. Če so ga postavili preblizu, je bil pod prehudim strojničnim ognjem, če pa so se z njim oddaljili, so mu cilje zakrivale hiše. Končno so mu določili položaj na Dermotovem mostu, od koder je uspešno posegel v napad in dokaj hitro in uspešno pregnal sovražnika iz cerkvenega zvonika. Oblegovalci pritisnejo z zahodne strani. Pričela se je prava bitka. Na obeh straneh so aktivirane vse vrste orožja. Borci bodre in ščitijo drug drugega ter si pomagajo. Kako omogočiti minerjem pot do bunkerjev, kot glavni taktični vidik napada, da opravijo svoje delo? Sovražnik se izza zidov srdito brani in onemogoča naše namere. Bunkerji so za lahko orožje, s katerim napadalcem napadajo, pretrd oreh. Ker jurišniki, določeni za vpad v postojanko, ne morejo opraviti svoje naloge, proti jutru vseeno približajo top na razdaljo stotih metrov. Že po prejšnjem predvidevanju mu je, izpostavljenemu hudemu strojničnemu ognju, napad onemogočen in se mora umakniti. Upanje v zmago je tako močno, da napadalcem ne popuste. To isto je prisotno na sovražni strani. Boj se zagrizeno nadaljuje.

Minomet v napadu – pred Bičkovo hišo.

Selca pred vojno.

Postojanka v Selcih je bila locirana na treh mestih: v župnišču tik ob glavni cesti, v kaplaniji nasproti župnišča in v zasebni hiši Zupančevih, ki so jih pred tem izselili, na Taboru. Slednja je dvignjena nad naselje imela izredno dominanten položaj in izredno lego z vidika lastne obrambe. Od tu je imela nadzor nad celotnim dogajanjem nižje ležečega centra vasi, ki ga je z ognjem tudi pokrivala, hkrati pa je bila tudi krovna obema drugima postojankama. V bistvu je nadomeščala utrjen cerkveni zvonik, kar je bila praksa po drugih naseljih, le da je bila ta za posadko dosti bolj varna. 1. bataljon, ki je napadal postojanko v Selcih, je s prihodom prav tako kasnil. Postojanki se je približal skoraj v enakem času kot napadalci Železnikov. Borci 3. čete, ki jim je bilo zaukazano zavarovanje komunikacije v smeri proti Škofji Loki, so uspešno opravili svojo nalogo. Nižje od Selc so prekopali cesto in postavili mine. Prekinili so telefonski in električni vod in s tem postojanko

odrezali od zunanjih povezav. Tudi skupina minerjev je uspešno zaminirala zadnjo steno postojanke v kaplaniji in jo delno porušila. Zaradi prehudega zapornega ognja pa je jurišniki niso uspeli zasesti. Naskočili so Nemce v glavni postojanki, v župnišču, vendar jim je tudi tu močan strojnični ogenj onemogočil prodor. Sledilo je obmetavanje postojanke s plastičnimi minami, ki pa zaradi prevelike razdalje, ki je bila napadalcem še omogočena, cilja niso dosegle in so zato imele le psihološki pomen. Zidovje stavbe je uspešno kljubovalo, ostalo je neprebilo, in tako tudi tu jurišniki niso mogli opraviti svoje naloge. Prvenstveno najbi to opravili minerji, toda tudi tem je bil dostop onemogočen. Z zahodne strani, ki je edina dopuščala nekaj manevrskega prostora, je postojanko branil izpostavljen bunker na župnijskem vrtu, okrog in okrog pa do dveh metrov visoka močna železna ograja, vsa prepletena z bodečo žico, ves vrt pa je bil prepleten s strelskimi

jarki, iz katerih se je sovražnik z lahkoto in uspešno branil. Take obrambe načrt napada ni predvideval. Vse bolj je postajalo očitno, da likvidacija postojanke brez težkega orožja ne bo mogoča. Napad pa se je kljub temu nadaljeval. Napadalci so še vedno poizkušali utreti pot minercem in jurišnikom in tako doseči svoj cilj, oziroma izpolnitev zadane jim naloge. Toda obramba je trdoživa in ne popusti. Izdano je povelje za umik napadalne skupine. Sledilo je obstreljevanje z minometom. Tudi to ni želo zelenega uspeha. Ob svitanju je štab enotam zapovedal umik iz dosega sovražnikovega orožja. Z dnem se je nevarnost za bataljon še povečala. Svežim nemškim silam, ki so prišle napadeni posadki na pomoč, se bataljon ni bil sposoben upirati, zato je nadaljevanje napada opustil. Sledil je umik vseh enot proti Golici, kar je bila za napadalce Železnikov velika strateška napaka. Namesto da bi zasedel položaje na področju Petrovo brdo-Zavrnik, s čimer bi otežil prehod nastopajočih sovražnikovih enot po dolini, se je iz doline umaknil. Vse kaže na to, da je bil napad na postojanko v Selcih izdan, slabo pripravljen in tudi slabo voden.

Še bolj zagrizeno kakor za Selca se je bila bitka za Železnike. Težo bitke je nosil 2. bataljon. Vojkova brigada, ki naj bi s svojimi enotami zavarovala vhod v Selško dolino pred morebitnim vdorom sovražnikove pomoči napadenima postojankama, je na predvečer napada postavila zasedo na ustju Soteske. Tu je ostala do jutra, nakar se je umaknila. Zastavlja se vprašanje, kako se je to moglo zgoditi. Ali se je poveljstvo za to odločilo samo ali je imelo povelje, da se z dnem umakne, ker da bosta postojanki v teku noči padli in zavarovanje ne bo več potrebno? Vsekakor med enotami ni bilo povezav, zveza med njimi ni delovala.

Z umikom vojakovcev s položajev so sovražnikove enote, ki so hitele napadenima postojankama na pomoč, imele prosto pot vse do selške postojanke, ker pa so tukaj boji že ponehali, pa še naprej, vse do Železnikov. Komaj je kolona umikajočega se bataljona zavila v smeri proti Sv.

Tomažu, že je bilo na poti iz Škofje Loke nekaj kamionov policije in vojaštva, ki so prihajali napadenima postojankama na pomoč, zdaj brez nevarnosti, da bi jih kdorkoli napadel.

Tudi 1. in 3. bataljon te brigade, ki sta zasedala položaje na drugi liniji varovanja okrog Dolenje vasi, umaknila pa sta se šele popoldne, borbeno nista ukrepala, ker pohoda sovražnikovih enot nista niti opazila. Kako je bilo to mogoče? Kje so bile potemtakem postavljene zasede? Kako je to moč upravičiti?

S položajev vzhodno od Železnikov, ki jih je zasedal 4. bataljon Prešernove brigade, se je z dnem umaknil tudi ta, verjetno iz istega razloga. Če kdo, potem bi vsaj ta zaradi bližine moral zaznati, da boji v Železnikih še niso ponehali, da se tam še vedno nekaj dogaja, in bi zato vsaj ta moral vztrajati na položajih. Tako pa se je umaknil, ne da bi o tem kogarkoli obvestil. Vse to kaže na to, kako slaba je bila organizacija in kako slaba povezava med napadalci. V igri pa so bila človeška življenja. Vse bolj očitno je dejstvo, da so se enote zavarovanja ravnale po predhodnih ukazih poveljstva, ki je bilo prepričano, da postojanka mora pasti v teku noči, kar pa se ni zgodilo. Tako je bila pot vse do Železnikov nezavarovana, za enote, ki so prihajale napadenim postojankam v pomoč, pa prosta.

Že kmalu po osmi uri zjutraj se je enota policije pojavila na Češnjici. Štela je nekaj preko dvajset mož. Prihajala je iz selške postojanke. Tej je tudi pripadala. To, da je izhajala od tam, kaže na njihovo drznost, samozavest, neustrašnost, sposobnost organizacije takojšnjega posredovanja in izpada iz svoje postojanke. Ob prihodu v vas so se razpršili in zasedli vse višinske točke na levem bregu Sore v smeri Železnikov. Kmalu za njimi so se pojavili novi oddelki policije, ti so po posredovanju v Selcih, kamor so iz Škofje Loke prispeli s kamioni, pot nadaljevali peš, po desnem bregu Sore v smeri Železnikov. V pohodni koloni je bilo kakih sto mož. Za Jegličovo domačijo so krenili v pobočje poraščenega Špika, nad Trnjem vse do njegovega vrha in do previsa v Smolevsko grapo. Le nekaj po

deveti uri so na Češnjico prispele nove okrepitve, zdaj že na kamionih, v moči kakih stotih mož. To so bili gojenci podoficirske šole vojaške formacije SS. Blokiralni so vas in vse dohode v smeri Železnikov, z njo pa preprečili vsako gibanje v tej smeri. Borbeno ta skupina ni delovala. Na zasedenih položajih so se zadržali še nekaj ur po umiritvi situacije v Železnikih, nakar so se umaknili nazaj proti Škofji Loki.

Čeprav se je že zdanilo, so borci neposrednega napada na postojanke v Železnikih še vedno vztrajali na doseženih položajih, v hišah in ob njih, tik pred sovražnimi postojankami. Da se bližajo policijske okrepitve, štabu ni bila neznanka. Ukazal je umik topa in minometov, umika bataljonu pa ni dovolil. O morebitnem odstopu štab divizije, ki se je nahajal v Megušnici, ni hotel slišati ničesar. Menili so, da je 4. bataljon še vedno trdno na zavarovanju vzhodno od Železnikov, 1. bataljon pa v Selcih. Dejansko pa tedaj na določenih mestih že več kot uro ni bilo ne enega ne drugega.

Drama 2. bataljona se je pričela kmalu po deveti uri zjutraj, končala pa le dobre pol ure kasneje. Kolona policistov, ki je prodirala po pobočju Kovaškega vrha proti vrhu Špika, je neopaženo dosegla cilj. Tu in vzdolž Trnja je posedla položaje, s tem pa enostransko blokiral teran Pod zijavko. Da se nekaj dogaja, so napadalci spoznali v momentu, ko je v zrak švignila prva, za njo pa še druga raketa. Komandant bataljona Korl je o tem takoj obvestil štab brigade, ta pa se je še vedno podrejal odločitvi štaba divizije, kar je pomenilo, da umika s položajev ni. Med tem so policisti posedali položaje. Med redkim drevjem so se premetavali po snegu, se zaklanjali od drevesa do drevesa ter se na očeh napadalcev, ki niso vedeli, kdo so, spuščali vse niže proti dolini. Skupina njih pa se je usmerila na zahodno pobočje Špika z namenom, da zapre pot možnega umika proti Smolevski grapi.

Komandant Korl je dojel resnost položaja in na lastno odgovornost zaukazal hiter umik. Če tega ne bi storil, bi bila tragedija še večja. Tako se je uspelo izvleči vsaj glavnini bataljona. Sedaj šele se je zganil

tudi štab divizije in bataljonu dovolil umik. Ukaz pa je bil že prepozno in za toliko njih že usoden.

Znova so v zrak švignile rakete. Takoj za tem so zaropotale strojnice. Policisti so udarili z vso silo. Umikajoči se bataljon se je znašel v pravem ognjenem peklu. Zaporni ogenj je bil vse hujši in ni pojenjal niti za trenutek. Zakasnelim borcem je bila pot zaprta, zanje ni bilo več rešitve; čim je pričela desna stran nemškega napada, je v akcijo posegla zdaj opogumljena tudi posadka domače postojanke. Iz župnišča mimo Betne hiše je v levo pobočje hriba pospešeno krenila skupina kakih dvajsetih mož in posedla položaje na robu gozda zadaj za Joževo hišo. S to drzno akcijo so umikajoči se bataljon spravili v klešče, ki so se presenetljivo hitro zapirale. Zdaj se je uspelo rešiti le še posameznikom, pa še ti so bili v pretežni večini ranjeni. Med Gorenjim koncem in Trnjem je kakih dvesto metrov čistine Pod zijavko in prav preko nje je bil edini možni umik in prav tej čistini je bil namenjen sovražni zaporni ogenj. Skupina njih, ki je zaostala in je bila zdaj že odrezana od glavnine, se je pod točo krogel umikala najprej po cesti, nakar pa je bila primorana iskati pot umika po strugi ledeno mrzle Sore. Tisti, ki so se umikali po cesti, so vsi padli. Nekaj več možnosti za rešitev je na videz nudila struga Sore. Njeno desno obrežje je na določenih mestih nudilo nekaj zaklonov. Od tu so odrezani borci hoteli izsiliti umik in preprečiti sklenitev obroča, ki je bila na vidiku. Zdaj so v akcijo posegli tudi domači žandarji. Z levega boka so umikajoče napadli v hrbet in jim vsilili križni ogenj. Tako so tudi tisti, ki so iskali kritje v strugi Sore, postali neposredna odkrita tarča. Zdaj so le še svinčenke opravljale svoje delo in dobesedno cefrale telesa umikajočih se borcev. Tako so domači žandarji v veliki meri pomagali dokončati pobjo tistih, ki so ostali v zanki in niso imeli izhoda.

Po prenehanju ognja se je skupina žandarjev ločila. Del njih je še vedno vztrajal na položaju za Jožovo hišo, drugi pa so po pobočju hriba prodirali v smeri Gorenjega konca. Na tej poti so v drči Pod zijavko naleteli na truplo prejšnji večer padlega

Franca Mohoriča. Njegovo truplo so prepahnili na rob drče in ga pahnili čezenj na cesto Pod zijavko. Del skupine, ki je ostala na položaju za Jožovo hišo, je zatem zagrešil še en zločin. Sla po ubijanju vsega, kar se še giblje, je skozi okno Žnidarjeve hiše ustrelila domačo sedemletno hčerko Mileno, ki se je nič hudega sluteč gibala ob oknu. In tako je postala 19. žrtev napada na Železnike. Trupla padlih so bila posejana vse od sokolskega doma pa do zadnjih, ki so bili tik pred rešitvijo, pri Dermotovem jezu. Zdaj so se Nemci spustili v dolino. Odpor umikajočih se je bil zlomljen. V spodnjem koncu pa je še vedno ostala peščica borcev, zdaj brez vsake možnosti za rešitev. Nekaj jih je bilo ranjenih in se zato niso mogli izvleči, nekaj pa tistih, ki so zaostali in jim je bila pot umika že zaprta. Eni in drugi so iskali

Pod zijavko, mesto tragedije 2. bataljona.

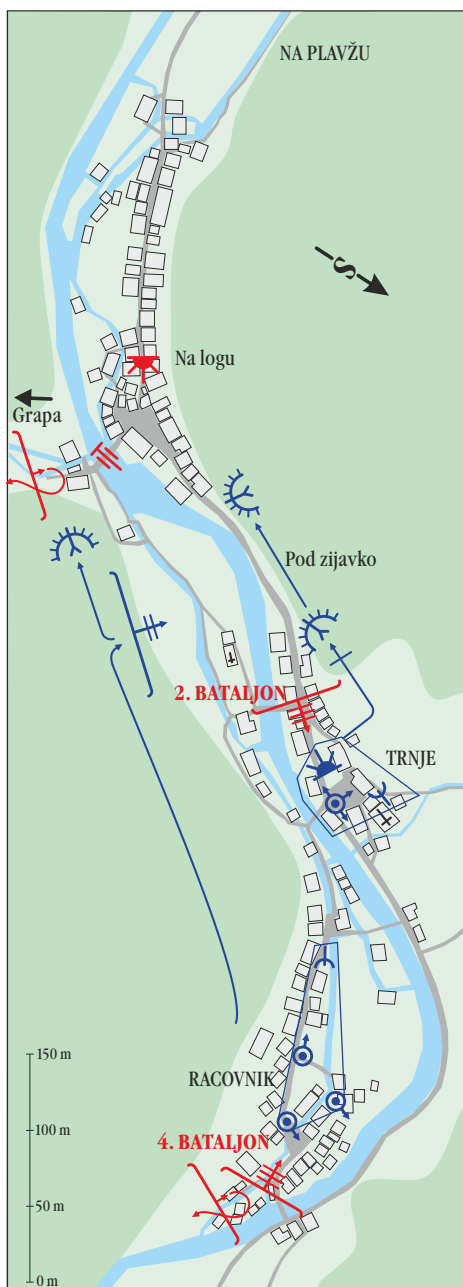
skrivališča. Teh pa zaradi nepoznavanja razmer in potrebne hitrosti ni bilo lahko dobiti. Da so bila ta slabo izbrana, se je pokazalo takoj po vdoru policistov v naselje. Razen enega so vse odkrili, zajeli in jih ujete pobili. Dva od njih sta postala žrtvi v Sokolskem domu. Nekateri so si v strahu pred zajetjem, to je bilo hujše od smrti, sami vzeli življenje. Med poslopjem Sokolskega doma in Joževim gospodarskim poslopjem je ležal močan možki zrelih let. Na sencu krvaveč, ožgan od smodnika, še vedno držeč v roki pištolo. Bil je eden od njih. Pogumno si je sodil sam. Mrtev se je rogal sovražnikom, ki jih je ogoľjufal za naslado.

Med umikajočimi, ki so ostali znotraj obroča, je bil tudi domačin Nande Koblar, Logarjev. Bil je edini srečnež, ki ga niso odkrili in se mu je uspelo rešiti. Žal je njegova sreča temeljila na nesreči drugih. V svoj bunker znotraj hiše ga je skrili Jože Bertonceľ, Žnidar. Zaradi tragedije, ki je nastopila s smrtjo hčerke Milene, je preiskava hiše izostala, kar je za Koblarja pomenilo rešitev.

Z zavzetjem Železnikov so Nemci temeljito prečesali kraj. Preiskali so hišo za hišo in skušali odkriti in uničiti vse, kar bi od napadalcev moglo biti še živega. Odkriti sledovi krvi v ambulanti dr. Valerije Strnad, ki so zgovorno pričali o njeni pomoči ranjencem tekom noči, je zdravnico spravilo v izredno težak položaj in bi bilo zanjo skoraj usodno. Le njen kljeni značaj in njena prisebnost, ki ni poznala strahu, ter sklic na Hipokratovo prisego, češ da zanjo ni pomemben kdo, pač pa vsakdo, ki je pomoči potreben, ji je rešilo življenje. "Ker so bili tokrat pomoči potrebni oni, sem jo nudila njim, če bi jo bili vi, bi jo nudila vam," je samozavestno odgovarjala razdraženemu gestapovcu.

Po tretji uri popoldne, potem ko so s preiskavami zaključili, so se sile, ki so prišle v pomoč, iz kraja pričele umikati. V dolgi koloni so se vračali proti Selcam.

Prešernova brigada je le v mesecu dni tu doživela drugega svojih največjih porazov. Kje so bili vzroki za to? Precej znakov kaže, da je napad

Situacija napada na @eleznike.

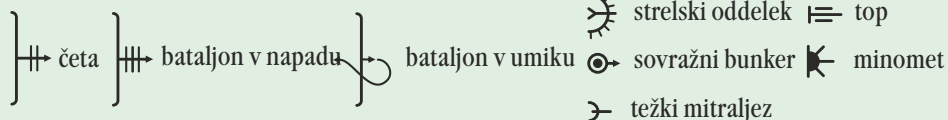
utegnil biti izdan, pa so se sovražne sile nanj pripravile. Vršile so se preiskave odgovornih, do dokončnih izsledkov pa ni prišlo nikoli, kajti pokol tečajnikov v Cerknem le pet dni zatem je preiskavo preusmeril, to pa potisnil v ozadje. Posledice napada so bile hude in tragične. Veliko je bilo žrtev, osemnajst mladih življenj je omahnilo v smrt. Med njimi dekle z imenom Čeda. Padla je na cesti. Policisti so jo s človeka nevrednimi izrazi z brcanjem spehali na rob opornega zidu Pod zijavko in jo preko njega pahnili v strugo ledeno mrzle Sore. Z glavo se je zagozdila za skalo, da jo tok vode ni odplovil s seboj. Njeni kostanjevi lasje so valovili v smeri vodnega toka. Sora je izpirala njeno kri. Sestra jo je v Grapi zaman čakala.

Preplah v kraju je bil vsesplošen. Moški so se umaknili z domov in iskali zavetja. Maščevalnost Nemcev je bila očitna. Svoj sadizem so tešili ob velikem številu trupel, s svojim junačenjem, s preklinjanjem in zaničevanjem. Kakšni bodo njihovi nadaljnji ukrepi, je bilo odprto vprašanje, ki je izzivalo nov strah pri ljudeh. Ti zaradi zasedenosti kraja s policijo niso imeli nobenega izhoda, v celoti so bili prepuščeni usodi. Olajšanje so občutili šele, ko so se popoldne policijske enote pričele iz kraja umikati.

Konrad Triler se tistih dogodkov spominja takole:

"Bil je večer kot vsak drugi. Otroci smo legli k počitku. Prebudilo nas je. Poslušamo. Veliko ljudi je čutiti zunaj, v pohodu. Za nas, ki smo živeli v Grapi, to ni bilo nič posebnega. To se je pogosto dogajalo. Kmalu so odjeknili strelji. Najprej poredkoma, kmalu nato pa se je pričela vsesplošno streljanje. Začutili smo, da se nekaj

Legenda:

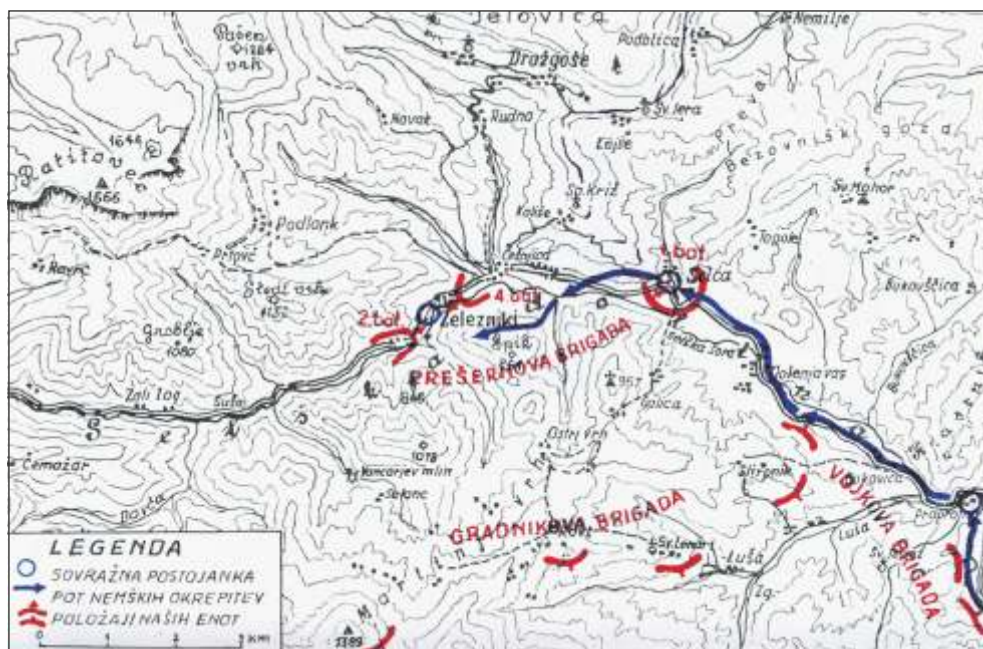

dogaja. Še ni bila polnoč, ko se je v hišo zatekel prvi ranjenec, Podnivčkov Jože iz Železnikov. Videl sem, da je krvavel. Pri nas so mu nudili prvo oskrbo. Poslej vso noč ni bilo miru. Hišna vrata so bila vsem odprta. Od daleč je bilo slišati streljanje pa tudi že detonacije. Spoznali smo, da gre za pravi napad na postojanke. Z jutrom sta se v hiši pojavila domačin Jaka Šuštar, Pelnadarjev, ob njem pa še mlado dekle s torbico, na kateri je bil znak rdečega križa. Prezebla v ledeni januarski noči naj bi se malo ogrela. Dekle je torbico odložila na klopi. Sedimo ob peči, ko zagledamo mimoidoče borce. Hite v smeri Grape. Stran od postojanke. Zdaj posamično, zdaj v gručah. Umikajo se v neredu. Jaka se vpraša, kaj se dogaja. Kaj to pomeni? Kakšen umik? To je vendar nemogoče! Postojanka še ni padla. Oba z dekletom stopita iz hiše in sprašujeta mimoidoče. Že naslednji hip v bližini naše hiše pri Kordežu udari mina. Silen pok! Zažvenketala so stekla. Iskali smo zavetje. Umikajoči pospešijo korak. Pridružita se jim tudi Jaka in dekle. Naslednji dan smo ugotovili, da je na razpelo, ki stoji pred hišo, Križanemu eksplozija odbila noge. Streljanje se stopnjuje in se prenaša vse bliže. Nemci se že pojavijo na robu gozda in onemogočajo umik. Umikajoči prihajajo vse redkeje. Nekateri pomagajo ranjencem in jih za ceno lastnih življenj skušajo rešiti. Prisotna je vsesplošna nervoza in zmeda. Zdaj je umik že pravi beg. Streljanje se še naprej stopnjuje. Koliko časa je trajalo, ne vem, izgubil sem občutek za čas. Strah me je bilo. Počasi se streljanje umirja. Slišati je le še posamezne strele. Zapustimo zavetje in se počasi vrnemo v sobo. In glej, tam na klopi je torbica z rdečim križem, ki jo je dekle malo prej odložila, v naglici, ki je sledila, pa jo je tam pozabila. Kaj z njo početi, kam z njo? Stara mati jo skriva zadaj za kurilna vrata peči. Tam naj bi bila na varnem. Komaj pa to opravi, že se pojavi mlad borec, ki je prišel ponjo. Brodi po vodi vse do mostu pred našo hišo in hiti izpod mostu v hišo, zgrabi torbico in na očeh Nemcev po isti poti

izgine nazaj v Grapo. Je bila to drznost ali naivnost? Vsekakor pa neprevidnost. Kako lahko je izpostavljal svoje življenje. Nastopi zatišje. Čez nekaj časa mi mama ukaže, naj grem po mleko, ki smo ga takrat dobivali na Studenem. Nič hudega sluteč, vendar s tesnobnim občutkom, se odpravim na pot. V Grapiše nismo vedeli, kaj se je medtem zgodilo Pod zijavko. Ko pridem mimo Kralja, vidim tam vse zeleno, vse polno policije. Zgrabi me dvom. Najgrem naprej ali je bolje, da se vrnem domov? Premagam strah in s potjo nadaljujem. Zdaj šele me je prevzela groza. Po cesti, po strugi so ležala negibna okrvavljena trupla, vse dol do sokolskega doma. Hodil sem mimo njih poln groze. Pod javno svetilko ob sokolskem domu je ležal padli borec, vznak, še vedno ogrnjen v odejo, preko prsi mu je ležala strojnica. Glava mu je bila razbita. Ležal je v mlaki krvi. V strugi Sore se toku vode še odziva mrtvo truplo mladega dekleta. Kakšen strah, kakšen srh mi je otroku lezel v kosti, vem le sam. Ko sem se vračal, so še vedno ležali tam. Pogledu nanje sem se izogibal. Kako sem prišel mimo njih, ne vem, kako domov, tudi ne. Nisem se mogel umiriti, strah je bil prevelik. Še po tolikih letih se spominjam potankosti in mi je vse živo pred očmi."

Tudi Tone Tavčar, takrat še otrok, se z grozo spominja tistega jutra:

"Preveč je bilo vsega in preveč je bilo groze, da bi mogel pozabiti, pa so zato spomini ostali sveži. Še danes vidim, kako se pod točo krogel partizani umikajo. V križnem ognju so. Le sreča še igra vlogo. Redkim se posreči prebiti se v Ovčjo vas, ki že nudi varnost. Z začudenjem gledam trojico mladih borcev, ki tečejo v nasprotno smer mimo Bebarja proti jezcu in nazaj proti postojanki. Kakšna je njihova naloga? So izgubili občutek za orientacijo? Premišljujem: Kam trojka, saj vendar tiščiš naravnost v smrt. In res, popoldne, ko smo pobirali mrtve, smo zadaj za jezom pobrali tudi njih tri.

Razpored enot pri napadu na Železnike in Selca.

Nemci tolčejo po umikajočem se borcu, ki išče kritja v hiši nasproti Dermota (pri Weissgärberju). Napeti smo. Gre za človeka, gre za njegovo življenje. Ko prihrumijo v naselje, sledi takojšnja preiskava te hiše. Niso ga našli. Uspel jim je pobegniti. Oddahnili smo se. Sledila je preiskava vseh hiš. Nihče ne sme na prosto. Šele proti poldnevu se situacija nekoliko umiri in popoldne že gremo proti Trnju. Po cesti in strugi leže trupla. Pogled nanje je strašen. V spominu mi je ostal padli borec pod lučjo ob Sokolskem domu. Ležal je v mlaki krvi, preko prsi mu je ležala strojnica. Na najstrašnejši prizor smo naleteli v notranjosti sokolskega doma. Tu je ležal borec s popolnoma razbito glavo. Oče ga je prepoznal. Bil je neki Gantar, Posečnikov iz Malenskega Vrha. Takoj desno za vrati je ležal še eden s prav tako razbito glavo. Vrokah je držal rožni venec. Nemci so jih zajeli žive, nato pa jih s puškinimi kopiti pobili. Ko smo jih kasneje pobirali, se spominjam, kako sva z bratom Jožetom pobirala dele razbitih lobanj, ki so ležala po tleh."

Po odhodu enot, ki so prispele na pomoč, je domača žandarmerija, zdaj opogumljena, naduta, ohola, s ciničnim posmehom izražala: zdaj ste dobili, kar ste iskali, zdaj ste dobili, kar vam gre. Pri tem Slovenci, ki so bili v njihovih vrstah, niso bili nobena izjema.

Najbližjemu sosеду, Leopoldu Košmelju, Popču, so zaukazali, naj zbere skupino mož, ki naj pospravi mrtve. Naloga je bila zanj težka. Večina mož se je v strahu pred represijo poskrila in ni hotela pred oči nepredvidljivih sovražnikov. Z dokaj prepričevanja in zagotovitvijo varnosti mu je končno za to neprijetno nalogo uspelo zbrati nekaj ljudi. To so bili: Jakob Tavčar, Mlinarjev, Anton Sedej - Polanc, Anton in Jože Benedičič, Štrajnarjeva, Jože Bekš, Blovžev, in Janez Polak, Brškljanovcev iz Martinj Vrha, ki je kot Antonov hlapec opravil potrebne prevoze. Mogoče je bil še kdo, pa ni znano. Sodelovalo je tudi večje število odraščajoče mladine. Vsako žrtev, ki so jo prinesli oz. pripeljali na pokopališče, so žandarji rutinsko fotografirali. Za pokop niso pokazali nikakršnega zanimanja in je bil opravljen mimo njih.

Žrtve so bile, razen dveh, nepoznane. Kam s toliko trupli? Pokopališče je bilo zasedeno. Odločili so se, da jih bodo pokopali zadaj za cerkvijo, znotraj pokopališča. Ista skupina je naslednji dan izkopal grob v dolžini šestih metrov. Vanj so drugega poleg drugega mogli v eni vrsti položiti le polovico trupel. Zato je bil pokop opravljen v dveh vrstah, brez rakev. Vrsti so ločili le z vmesno položitvijo desk, prav tako so jih z njimi pokrili. Vsaki žrtvi so odvzeli konček spodnjega perila in vrhnje obleke. To naj bi služilo kasnejšemu prepoznavanju in zaporedju pokopa. Vedeti je treba, da žrtve osebnih dokumentov niso imele. Tri dni po pokopu, ko se je zadeva nekoliko umirila, je Konrad Triler opravil pogrebni obred, teden dni kasneje pa, čeprav v strahu pred gestapom, še p. Rudolf Besel, nemški duhovnik, ki je občasno prihajal v Železnike.

Po vojni so svojci padle prekopali in jih prenesli na svoje domove oziroma na domača pokopališča. Grobišče je bilo popolnoma izpraznjeno. Nihče pa ni opravil popisa žrtev in je tako seznam ostal neznan do današnjega dne, pri tem bo verjetno tudi ostalo.

Grobišče se je zaraslo. Zopet služi namenu krajanov. Generacijam pa, ki so to doživele, so spomin na grozodejstva in prestani strah ostali nepozabni in kot taki dokaj sveže prisotni še danes.

Viri in literatura:

Stanko Petelin: *Prešernova Brigada*. Nova Gorica, 1967.
Foto: arhiv Muzeja Železniki